

УДК 001.891:631.1

РИЖУК

Сергій Миколайович,
доктор с.-г. наук, ст. наук. співроб.,
член-кореспондент НААН України,
заслужений працівник сільського
господарства України

**ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ АГРАРНОЇ НАУКИ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ АКАДЕМІЗАЦІЇ
(початок 30-х рр. ХХ ст.)**

На основі науково-історичного аналізу архівних документів та звітів офіційних вищих управлінських органів висвітлено процес академізації аграрної науки в Україні, некомпетентне політичне втручання в науково-дослідну діяльність аграрних інститутів, дослідних станцій, опорних пунктів на етапі становлення чіткого планування та звітності у їхній роботі.

На основе научно-исторического анализа архивных документов и отчетов официальных управленческих органов освещается процесс академизации аграрной науки в Украине, некомпетентное политическое вмешательство в научно-исследовательскую работу аграрных институтов, опытных станций, опорных пунктов на этапе становления четкого планирования и отчетности в их деятельности.

On the basis of scientific and historical analysis of archival documents and reports of state administrative institution shows the process of academy foundation of agricultural science in Ukraine, incompetent political impact on the scientific and research results of institute, experimental stations as the fundamental steps at the stage of planning and reporting their activities.

Постановою Раднаркому від 12 травня 1931 року було організовано Всеукраїнську академію сільськогосподарських наук. До моменту створення Академії в системі Наркомзему було організовано 17 інститутів, 21 станція та 121 опірний пункт [1]. Керівництво цією мережею було зосереджено в науково-технічному секторі НКЗС і полягало лише в адміністративно-фінансовому

обслуговуванні зазначеної мережі. В організаційно-методологічному відношенні мережа не мала жодного обслуговування, що являлось суттєвим недоліком в роботі науково-дослідних установ. Політичні, соціально-економічні обставини того часу зумовили визначення головної функції ВУАСГН, як орієнтира в роботі дослідних станцій системи Наркомзему на «обслуговування соціалістичного сільськогосподарського виробництва, озброєного марксистсько-ленінською методологією».

В перший рік становлення, на чолі з академіком ВУАН О.Н. Соколовським, Президією Академії було виконано великий об'єм роботи. До мережі науково-дослідних установ системи ВУАСГН входило 8 союзних спеціальних інститутів, 15 республіканських інститутів, 10 всеукраїнських станцій та 205 опорних пунктів [2]. Зазначені установи проводили науково-дослідну роботу майже з усіх напрямів сільського господарства України. Основним завданням в роботі Президії було спрямування зусиль науковців на потреби соціалістичного сільськогосподарського виробництва, опрацювання актуальних проблем та впровадження результатів дослідницької діяльності у виробництво. З цією метою Президія Академії провела певні реорганізації щодо спрощення існуючої організаційної 3-х ступеневої структури інститут–зональна станція–опорний пункт. Загальне керівництво зосереджувалось в Академії, якою було запроваджено 2-х ступеневу систему інститут–опорний пункт, а зональні станції перетворено в інститути, Всеукраїнські станції або опорні пункти. Останні створювались безпосередньо на виробництві в радгоспах, колгоспах, МТС і знаходилися в системі господарчих організацій та відповідних спеціалізованих інститутів. Опорні пункти працювали за програмами, що погоджувалися з господарчими організаціями та інститутами. Спеціалізовані інститути так само підпорядковувалися відповідним господарчим організаціям, які їх фінансували, затверджували програми, давали відповідні соціальні замовлення.

В той період було здійснено спробу організації виробничих навчально-дослідних комбінатів, які створювались на базі великих спеціалізованих

радгоспів або МТС. Такий комбінат давав змогу уникнути розриву між наукою і виробництвом, а також освітньою та науковою діяльністю. За таким принципом протягом 1931 р. створювався коноплярський комбінат в с. Глухові, Синельникове та свинарський в Полтаві.

Президією Академії проведено також роботу щодо перенесення науково-дослідних установ в райони їх спеціалізації.

З початку 1932 року мережа поповнилась такими закладами: Науково-дослідний інститут тваринництва (м. Харків); науково-дослідний інститут кормів (м. Полтава); Науково-дослідний інститут птахівництва (м. Кам'янець-Подільський); Інститут бавовництва (м. Херсон); Інститут шовківництва (м. Вінниця); Науково-дослідний Всесоюзний інститут гібридизації і акліматизації тварин (Асканія Нова).

Вирішення питань організаційного характеру здійснювалося через відповідний інструкторський апарат Академії за допомогою звітних доповідей науково-дослідних інститутів та станцій на засіданнях Президії, а також шляхом безпосередніх виїздів членів Президії з метою з'ясування становища в наукових установах. Таким методом у зазначений період було проведено 10 обстежень, надали звіти про виконану роботу 31 інститут і 13 станцій.

Методологічний аспект в роботі науково-дослідних установ ВУАСГН і безпосередньо Президії мав крайнє політичне забарвлення, характерне для досліджуваного періоду української історії. Вважалося, що робота старих дослідних станцій велася на засадах механістичної або ідеалістичної методологій, а частина дослідників виступали проти марксистсько-ленінської методології, з цих причин і було «оголошено рішучу боротьбу з ними». Так, з цією метою було проведено 2 Пленуми Академії, на яких відбулись спеціальні методологічні доповіді та було дано відповідні установки щодо «застосування марксистсько-ленінської методології в роботі сільськогосподарських науково-дослідних установ». Окрім цього було проведено спеціальні конференції з окремих проблем сільського господарства, де чи не основна увага приділялася саме методологічним питанням. Протягом року відбулися Всеукраїнські

конференції з питань врожайності, боротьби з посухою, з питань селекції сільськогосподарських рослин, проблем тваринництва, механізації сільського господарства, а також розвитку технічних культур. Проводились спеціальні дискусії щодо запровадження марксистсько-ленінської методології в роботі з селекції і генетики сільськогосподарських рослин та тварин, при вирішенні питань підвищення урожайності. Президією Академії було також застосовано систему спеціальних методологічних листів до інститутів і станцій в яких зверталась увага «на боротьбу з буржуазними методологіями, що мали місце на деяких ділянках роботи» та давалися директиви про запровадження марксистсько-ленінської методології й методики в роботі загальних і спеціалізованих науково-дослідних інститутів та станцій. В системі ВУАСГН працювала ціла низка курсів і комісій, які розробляли питання методологічного характеру, що займали центральне місце в роботі Академії і йому приділяли основну увагу в програмах і планах роботи Академії на 1932 р. і 2-гу сільськогосподарську п'ятирічку.

Впорядковане планування наукової роботи з питань сільського господарства розпочалося в 1930 р. До цього часу науково-дослідні установи хоч і мали плани робіт, проте вони були не відкоректовані, без жодного контролю за виконанням. Після створення ВУАСГН в червні-липні 1931 р. Президія Академії зробила перегляд планів робіт усієї мережі, при якому було скорочено тематику науково-дослідних робіт на 30–40%. У 1931 р. план роботи мережі Академії був виконаний лише на 50-60% з причин недосконалої організації наукової діяльності, браку відповідних кваліфікованих кадрів та слабкої фінансово-матеріальної бази [ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 876, арк. 2–7.].

Влітку 1931 року Президія Академії розгорнула велику діяльність щодо запровадження плановості в роботі своєї мережі, а саме – складання єдиного плану науково-дослідної роботи на 1932 р. Було проведено низку нарад і конференцій, де обговорювались питання планування розвитку сільськогосподарської науки. В результаті було складено єдиний зведений

план науково-дослідної роботи з питань сільського господарства, який містив 4 розділи: народногосподарські завдання, проблематика науково-дослідної роботи, вузлові теми та науково-дослідні заклади, що брали участь у вирішенні проблем і тем [3]. Основні питання цього плану були спрямовані на організаційно-господарче зміцнення колгоспів, проблеми підвищення врожайності і т.д. У лютому 1931 року на 2-му Пленумі ВУАСГН було затверджено плани робіт усієї мережі Академії. Таким чином робота науково-дослідних установ сільськогосподарської галузі в 1932 р. проводилася на основі єдиного розгорнутого плану.

Виходячи з настановлень партійних органів та НКЗС, Президія Академії концентрувала основну увагу на вирішення проблем організаційно-господарського зміцнення колгоспів та методів поліпшення господарювання в радгоспах. Уся мережа Академії була залучена до опрацювання конкретних проблем з цих питань, а результати проведеного контролю за виконаною роботою було заслухано на 2 Пленумі Академії. З метою проведення перевірки усіх установ були організовані спеціальні експедиції із питання запровадження госпрозрахунку в радгоспах та вивчення роботи бригад в колгоспах. Щоб наблизити наукову роботу до практичних питань радгоспно-колгоспного господарювання, Президія Академії реорганізувала Інститут економіки та організації сільського господарства в 2 інститути: радгоспного і колгоспного будівництва з відповідними філіями цих інститутів в Одесі та Києві. Ці інститути в своїй діяльності знаходилися в тісному зв'язку із Укрколгоспцентром та сільськогосподарськими трестами України.

Вирішення проблем підвищення врожайності та боротьби з посухою відбувалось в 2-х напрямках. Опрацьовувалися всі оперативні плани сільськогосподарських кампаній на 1932 р., що їх згодом проводили через відповідні директивні організації та через Колегію НКЗС. Науково обґрунтовувалися окремі конкретні питання, що визначали врожайність сільськогосподарських культур. Президією Академії було опрацьовано план

проведення весняної посівної компанії 1932 року та схему відповідних агрономічних вимог. План було затверджено Колегією НКЗС та РНК України.

У 1931 р. Академією опрацьовано закон про обов'язкове запровадження організаційних та агротехнічних заходів у сільському господарстві, який затверджено Президією ВУЦВКу. Своєчасно було представлено план проведення просапної, парової, силосної та збиральної кампаній. Усі ці плани затверджувались колегією НКЗС та друкувались в газеті «За соціалістичну перебудову», або виходили окремими виданнями. Вченими було опрацьовано 12 випусків Агронормативів по основних сільськогосподарських культурах, які вийшли масовими виданнями для керівників колгоспів і радгоспів в роботі з питань підвищення врожайності [4]. Проводилось проектування норм врожайності на 1932 р., опрацьовувались проекти сівозмін. До союзних організацій було подано клопотання про організацію селекційного центру кормових рослин в Полтаві та городніх культур в Носівці. Вирішення проблеми боротьби із посухою полягало в опрацюванні планів генеральної меліорації степового господарства. За дорученням Президії, Українським інститутом меліорації було запропоновано перспективний план заходів з питань меліорації Степової смуги України.

Стосовно вказівок Й. Сталіна «ліквідувати в системі зрівнялівку в питаннях оплати праці наукових робітників», як перший досвід, частину робітників було переведено на госпрозрахунок, де оплату вираховували за якісними показниками і терміном виконання роботи. Оплата всіх наукових співробітників проводилась за індивідуальним принципом в залежності від наукової кваліфікації та здібностей до наукової роботи.

З метою об'єднання навколо ВУАСГН найвидатніших учених України й колишнього союзу, а також активнішої реалізації їх знань і досвіду для потреб сільськогосподарської галузі при секторах Академії було утворено інститут консультантів з різних питань сільського господарства [5]. Консультант був висококваліфікованим фахівцем з даних питань і являвся постійним науковим співробітником-консультантом Академії. Обов'язки консультантів полягали в:

розробці та науковому обґрунтуванні різноманітних практичних питань, завдань та проблем в певній галузі сільського господарства за визначенням секторів Академії; опрацюванні методики окремих науково-дослідних робіт; визначенні й обґрунтуванні найбільш актуальних проблем та тем, що сприяли розвитку сільського господарства; відстеження досягнень закордонних вчених у галузі науки і техніки.

Отже, становлення Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук відбувалось в достатній мірі активно, плширився дієвий вплив наукового забезпечення на ведення сільського господарства УСРР. ВУАСГН першою серед інших галузевих академій країни склала розгорнутий тематичний план науково-дослідних робіт, переважна більшість яких не втратили актуальності до сьогодні.

Список використаної літератури

1. Центральний державний архів вищих органів (ЦДАВО) України, ф. 1055, оп. 1, спр. 876, арк. 3.
2. Там само, арк. 5.
3. Матеріали II пленуму Академії в питанні планування сільськогосподарської науки: доповіді та зведеній проблемно-тематичний план науково-дослідної роботи Академії на 1932 рік / НКЗС УСРР. Всеукраїнська Академія сільськогосподарських наук. – Харків : Держсільгоспвидав, 1932. – 111 с.
4. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 876, арк. 7.
5. Там само, спр. 251, арк. 3.